

İNKA MİTLERİ

Gary Urton

Çeviren

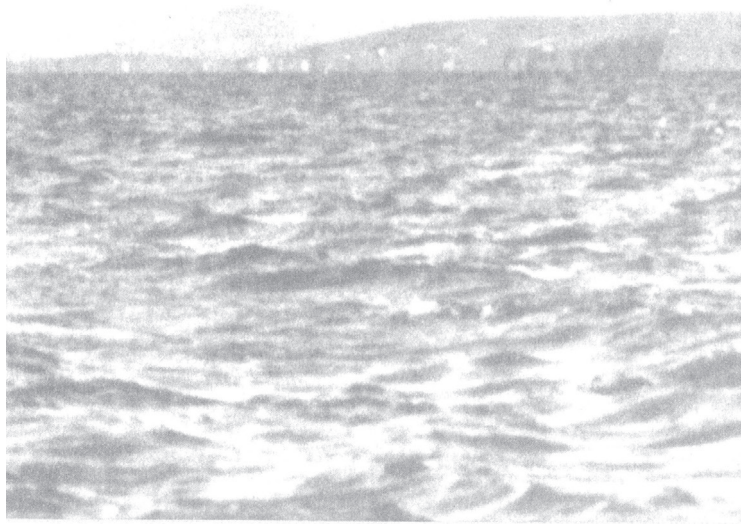
İsmail Yılmaz

1978-2001 arasında New York Hamilton'daki Colgate Üniversitesi'nde antropoloji profesörlüğü yapan **Gary Urton**, şu anda Harvard Üniversitesi'nde Kolomb öncesi dönem üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Önde gelen And Uygarlıkları bilginlerinden olan Urton, *At the Crossroads of the Earth and the Sky: An Andean Cosmology*, *The History of a Myth: Pacariqtambo and the Origin of the Inkas* ve *The Social Life of Numbers: A Quechua Ontology of Numbers and Philosophy of Arithmetic* adlı eserlerin yazarıdır.

İçindekiler

Giriş: İnkâ Mitlerinin Doğduğu Yer ve Zaman	9
İnkâ Mitlerinin Kaynakları	37
Kozmik Köken Mitleri	51
İnkâ Devletinin Kuruluş Mitleri	71
Kıyı Bölgelerinde ve Kırsal Kesimlerde Anlatılan Mitler	95
İnkâ Tarihinin Günümüz Andlarındaki Yankıları	119
İlave Okumalar İçin Öneriler	127
Dizin	131

Giriş: İnka Mitlerinin Doğduğu Yer ve Zaman

Tahuantinsuyu Ülkesi ve Halkları

İnkalar, Güney Amerika kıtasının batı kıyısı boyunca kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ve birbirine paralel olarak uzanan üç büyük dağ sırasından meydana gelen And Dağları bölgesinde yaşamışlardır. Bu bölge günümüzde Ekvador, Peru ve Bolivya gibi çağdaş ulus devletlerinin sınırları içerisinde yer almaktadır (bkz. harita). Bir zamanların bu görkemli imparatorluğunun toprakları kuzeyde Ekvador ve Kolombiya devletlerinin içlerine, güneyde ise Şili'nin orta kesimlerine ve Arjantin'in kuzeybatısına kadar uzanan oldukça geniş bir araziye kapsamaktaydı. İnkalar, üzerinde yaşadıkları bu toprakları dört kısma ayırmışlar ve imparatorluklarını 'birleşik dört bölge' anlamına gelen *Tahuantinsuyu* olarak adlandırmışlardır.

İnka İmparatorluğu genellikle bir 'And uygarlığı' olarak anılır. Ne var ki kullanılan bu deyim, çoğu kez engebeli ve dağlık arazi koşullarına uyum sağlamış bir toplumu akla getirdiği için, İnkalar tarafından egemenlik altına alınmış olan toprakların sahip olduğu çevresel ve iklimsel çeşitliliğin gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir. İnkaların yaşadığı toprakların merkezinde gerçekten de And Dağları bulunuyor olmakla birlikte, bu uygarlık, bir zamanlar sahip olduğu karmaşık kültürü ve çevresel zenginliği büyük ölçüde ülkenin yüksek dağlık kesimleri ile bu kesimlere komşu iki büyük düzlük arasındaki ilişkiye borçluydu.

Bu düzlüklerden ilki, kıta sahanlığının batı ucu boyunca uzanan ve kıyıları Humboldt Akıntısı'nın soğuk suları tarafından yıkanan son derece kurak bir çöldür. And Dağları'nın eteklerinde doğan ve Pasifik Okyanusu'na dökülen irili ufaklı çok sayıda nehir bu kurak düzlüğü aşarken çölde uzun şeritleri andıran son derece bereketli vahalar meydana getirir. Bu bereketli vahalar Kolomb öncesi çağda bölgede birçok yerli uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. And Dağları'nın doğu etekleri boyunca uzanan diğer düzlükte ise Amazon ve Paraná nehir havzalarının kesiştiği bölgedeki yağmur ormanları bulunur.

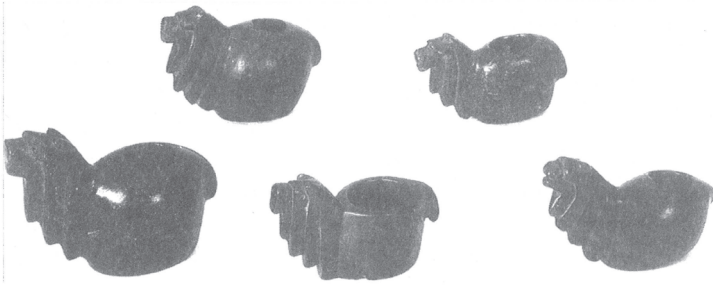
Amazon nehrinin Marañón, Huallaga ve Ucayali gibi kaynak kolları, eski İnka topraklarının merkezinde yer alan Peru'nun sınırları içerisindeki dağlık kesimlerde doğan ve bir süre boyunca kuzeye doğru yollarına devam ettikten sonra keskin bir dönüşle doğuya yönelerek dağların engebeli eteklerinden aşağıya, yağmur ormanlarının içlerine akarlar. And Dağları'nın doğu eteklerini yukarı Amazon havzasına bağlayan bu kaynak akarsular, yaklaşık bin yıl boyunca bu iki uçsuz bucaksız coğrafi bölgede yaşayan insan nüfusunun birbiriyle bağlantısını sağlayan önemli seyahat ve haberleşme yolları olarak kullanılmışlardır.

Özetle, İnkâ uygarlığının doğup geliştiği coğrafya, kıyı şeridi, dağlar ile yağmur ormanlarından oluşan ve her biri yerel ve bölgesel sayısız etnik topluluğa ev sahipliği yapmış olan birbirinden farklı üç büyük doğal yaşam alanını barındırmaktadır. Araştırmacılar, uzun yıllar süren arkeolojik araştırmalar ve bölgeye gelen ilk sömürgecilerden kalan belgeler üzerinde yaptıkları çalışmalar neticesinde, İnkâlar ve komşularının toplumsal, iktisadi ve dinî kurumlarını Tahuantinsuyu ülkesinin bu çeşitlilik gösteren topraklarına nasıl uyumlu hale getirdiklerine ilişkin bugün büyük oranda paylaşılan bir anlayışa ulaşmışlardır. İnkâlar, kimi durumlarda bölgedeki eski uygarlıklardan miras aldıkları ve başarısı 'tecrübeyle sabit' olan uygulamaları hayata geçirmişler, gerekli gördükleri hallerde ise yeni kurumlar, uyum sağlama stratejileri, yönetim ilkeleri ve uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu bağlamda özellikle belirli bir kurumu mercek altına almalı ve bu kurumun en azından İspanyolların gelişinden önce bölgede yaşayan And toplumlarının bu kendine özgü çevresel koşullara uyum sağlamaya çalışırken karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmek için yaygın şekilde kullandıkları bir uyum sağlama stratejisiyle olan bağlantısını betimlemeliyiz. Söz konusu kurum *ayllu*, söz konusu strateji ise bu farklı ekolojik alanlardaki kaynakların sömürülmesidir.

Quechua dilinde 'aile', 'sülale' ya da 'aşiret' anlamlarına gelen *ayllu* sözcüğü, İnkâ İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde sayıları muhtemelen on binleri bulan ve temelleri genellikle akrabalık bağlarına, toprak sahipliğine ya da dinsel aidiyete dayanan toplulukları adlandırmak için kullanılmaktaydı. *Ayllu* mensupları genellikle dağınık halde yaşıyorlardı. Başka bir deyişle, kimisi orta rakımlı bölgelerde, kimisi yüksek rakımlı *puna* (tundra) alanlarında, kimisi ise kıyı şeridi, yağmur ormanları ya da dağlar arasında yer alan nehir vadileri gibi alçak rakımlı bölgelerde yaşayabiliyordu. Her *ayllu*, böylece farklı çevre ve iklim şartları altında dağınık halde yaşayan mensupları arasında

temeli takasa dayanan iktisadi bir örgütlenmeye sahipti. Bu iktisadi örgütlenmenin belkemiği olan ticaret, ayllu köyleri arasında sürekli olarak mal ve ürün taşıyan gezgin ayllu mensupları vasıtasıyla (ve muhtemelen lama kervanlarıyla) yapılabildiği gibi, ayllu'lar tarafından merkezî yerleşim yerlerinde yıllık olarak düzenlenen şöenler ve bayramlar sırasında kurulan pazarlar vasıtasıyla da yapılabiliyordu. Ayllu'ların, ölülerini mumyaladıkları da bilinmektedir. Ayllu'ların düzenledikleri şöenler ve kutladıkları bayramlar muhtemelen hem bu mumyaların yüceltilmesi hem de ayllu'ların köken mitlerinin tekrar hatırlanmasına ve genç kuşaklara aktarılabilmesi amacıyla hizmet ediyordu.

Araştırmacılar İnkâ İmparatorluğu'nun sınırları içinde ayllu'lar dışında birtakım 'etnik toplulukların' da bulunduğunu belirtmektedirler. İnkalar açısından bakıldığında ise bu sınıflandırma, kökleri bölgedeki çeşitli ayllu'ların atalarının atalarına kadar uzanan ve kendi aralarında daha üst düzey bir birlik sağlayabilmiş olan daha karmaşık ayllu'lara işaret etmektedir. Özellikle And bölgesinin güneyinde karşılaşılan bu tür ayllu ortaklıkları, konfederasyonlar olarak anılmaktaydı. İmparatorluğun sınırları dâhilinde karşımıza çıkan orta düzey örgütlenme tarzlarından bir diğeri de, iki kesimden oluşan -ve bu yüzden 'yarı' olarak da adlandırılan- ayllu topluluklarıydı. Genellikle 'yukarı' (*hanan*) ve 'aşağı' (*hurin*) olarak anılan bu iki kesim, kendini en açık biçimde sulama kanalları şebekesinin dağılımında gösteren ve yerel açıdan oldukça önem taşıyan topoğrafik ve hidrolojik nitelikteki bir ayrıma göre belirleniyordu. Ayrıca bu iki farklı kesimin genellikle farklı soylardan geldikleri ya da farklı alanlarda uzmanlaşmış oldukları düşünülüyordu (sözgelimi çiftçiler/çobanlar ya da yerliler/istilacı yabancılar gibi).

Perdahlanmış ve lama şekli verilmiş taş dibekler.

İnkaların dehası, farklı halkları ve doğal kaynakları hiyerarşik şekilde örgütlenmiş olan tek bir toplumun çatısı altında toplayabilmiş olmalarına dayanıyordu. Bu birlik ve beraberliği, yaptıkları fetihlere ve kurdukları ittifaklara olduğu kadar, devlet kademelerinde sağladıkları yüksek düzeyli bir bürokratik örgütlenmeye de borçluydular. Bu örgütlenme tarzı, bölgede bulunan çok sayıda ayllu, etnik topluluk ve konfederasyonun eşgüdümlü olarak yönetilebilmesine ve bu farklı toplulukların ilerleyen sayfalarda 'mitolojik tarihleri' olarak adlandıracağımız geçmişlerinin tek bir potada eritilebilmesine izin veriyordu. Bu konuda öncelikle Kolomb öncesi çağda Andlara hâkim olan dinsel ve mitolojik gelenekler arasında birbiriyle bağlantılı ve oldukça önemli iki ayırım yapmak faydalı olacaktır. Bu ayrimlardan ilki And dini ile İnka dini arasında, ikincisi ise And mitleri ile İnka mitleri arasındadır.

'And dini' ifadesi, And kültürleri konusunda uzman araştırmacılar tarafından anlaşıldığı şekliyle, genellikle bölgede yerel (sözgelimi kırsal kesimlerdeki) ayllu'larla, etnik topluluklarla ve bunların imparatorluk geneline yayılmış olan atalarıyla ilişkilendirilen yerel toprak, dağ ve su ruhlarına gösterilen sadakatın ve edilen biatin dışavurumu olan düzenli inançlara ve ibadetlere

siksiz bir kaynak teşkil etmektedir. Buna ek olarak, Pierre Duviols, Cajatambo bölgesinde yürütülmüş olan putperestlik soruşturma ve davalarından kalan bazı tutanakları *Cultura Andina y Repression: Procesos y visitas de idolatrías y hechicerías Cajatambo, Siglo XVII* (Cuzco, 1986) adlı çalışmasında derlemiştir.

İnkarrí mitinin birkaç değişik versiyonu José Maria Arguedas'ın *Yawar Fiesta* (Austin, 1985) adlı romanıyla birlikte yayımlanmış olan Puquio hakkındaki kısa etnografya çalışmasında bulunabilir. İnkarrí mitleri hakkında mükemmel bir çalışma içinse, bkz. Mercedes López-Baralt, *El Retorno del Inca Rey: Mito y profecía en el mundo andino* (Fuenlabrada, 1987). Çağdaş Peru'da ütopyacılık ve binyılcılık ideolojisi teması için, bkz. Alberto Flores Galindo, *Buscando un Inca: Identidad y Utopía en los Andes* (Havana, 1985).

Dizin

- Acosta, José de, 44, 45, 48
ağaç, 105
Albornoz, Cristobal de, 113
Alcavicça, 62, 79, 81, 82, 89
alçak kesimler, 67, 104, 109,
112, 115, 117
alpaka, 115
altın, 15, 21, 62, 76, 77, 79, 83,
85, 99, 111
Andlar, 22, 24, 26, 29, 31, 41, 51,
59, 66, 70, 74, 110, 115, 120,
121, 123, 128, 129
arkeoloji, 42
asa tutan tanrılar, 30
Atahualpa, 88, 122, 123
atalar, 58, 74, 76, 77, 79, 80, 82
Avila, Francisco de, 46, 102
ay, 19, 26, 105, 118
Ayar, 74, 76, 77, 78, 79, 82, 95
Ayar Auca, 74, 82
Ayar Cachi, 74, 77, 78, 79, 82
Ayar Manco, 74, 76, 77, 79,
ayrıca bkz. Manco Capac
Ayar Uchu, 74, 79
ayllu, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20,
34, 52, 53, 64, 76, 102, 115,
116, 118, 129
Aymara, 38, 65, 120
bakır, 111
balık, 108
balsa ağacından yapılmış sal,
96, 98, 99
Cacha, 60, 61
cadı, 98
Cajatambo, 115-117, 131
Canas, 47, 60
Capac Toco, 73
Capacocha, 20
Castro, Vaca de, 46, 84
Cavillaca, 105, 106, 108
ceset, 74
Ceterni, 96
Chan Chan, 31, 33

Chanca, 89, 90, 91
chaski, 19
Chavín, 22, 23, 24, 25, 30, 128
chicha (mısır birası), 81, 122
Chimo Capac, 98
Chimu, 31, 33, 44, 98, 100, 130
Chot, 96, 97
Cieza de León, Pedro de, 60
Cium, 97
Cobo, 44, 48, 52, 55, 71
Colla, 64
Collasuyu, 15, 63
Coricancha, 15, 17, 92
curaca, 19, 49, 84, 98, 111, 114
Cusco, 122
çeyrek, 15
dağ, 13, 47, 58, 72, 73, 103, 125
defin, 28
devler, 31, 55
dilenci, 105, 109
doğum, 124
Ekvador, 9, 21, 58, 62, 64, 107
elyazması, 46
etnik topluluklar, 11, 12, 13, 14,
20, 28, 52, 53, 71, 102, 118
Fempellec, 97, 98
Garcilaso de la Vega, El Inca,
45, 48, 64, 74, 86, 100
gökkuşağı, 15, 32, 79, 92
Guari, 115, 116, ayrıca bkz.
Huari, Wari
Guascar, 47
Guayna Capac, 88
gümüş, 61, 77, 111
Güneş, 15, 18, 30, 52, 53, 55, 74,
75, 79, 81, 83, 84, 86, 87, 92,
109-112, 122
Güneş Adası, 55, 75, 86
Güneş Tapınağı, 15, 74, 110
hac, 28, 55, 82, 106, 110
Hacas, San Pedro de, 117
hasat, 117
Hatunruna, 101
Hıristiyanlık, 47, 59, 60, 70, 112
hile, 44, 84
hiyerarşi, 65, 92
huaca, 61, 65, 79, 82, 90, 103-
105, 108, 111, 116
Huaca Chotuna, 96, 97
Huaca del Sol, 25, 27
Huallallo Carhuincho, 102-104
Huanacauri, 79, 80, 83, 85
Huari, 29, 31, 91, 115
Huarochiri, 101-104, 108, 109,
115, 130
Huascar, 88
Huayna Capac, 43
ibadet, 92
idam/baş kesilmesi, 124
İnka kralları, 47
İnkarrı, 121-123, 131
istilacı, 12, 65, 95, 96, 98, 102-
104
işgal, 30, 45, 88, 99, 116
kadın, 39, 55, 57, 97, 105, 106,
110, 111
kaya/kayalık, 30, 55, 61, 79, 90,
106, 116, 117, 125
kehanet, 106, 110, 121

- kıyı, 11, 26, 31, 54, 58, 103, 105,
 106, 110
 krallık, 25
 kristal, 91, 92
 kulak halkaları, 62, 91
 kurban, 19, 26, 102, 116
 kuş, 26, 103, 106
 kutsal mekân, 58, 61, 65, 79,
 105, 117
 lama, 12, 13, 66, 77, 115
 Lambayeque, 25, 95-98, 100
 Lima, 48, 101, 106, 110, 124,
 125, 129, 130
 Llacuaz, 115
 Llibiac, 116
 mağara, 74, 82, 117, 125, 126
 Mama Huaco, 74, 78, 80, 81
 Mama Ipacura/Cura, 74
 Mama Ocllo, 74, 75, 76, 87
 Mama Raua, 74
 Manco Capac, 18, 64, 72, 75, 76,
 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88,
 89, 121, 124
 Maras Toco, 73
 mısır, 23, 81, 115, 117, 122
 Minchançaman, 99
 mitimae, 20, 57
 Moche, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 34,
 94, 98-100
 Molina, 44, 48, 57, 62, 77, 81
 mumya, 117
 Murúa, 74, 84
 Naymlap, 96-98
 nehir, 10, 11, 26, 28, 31, 63, 96
 onluk sistem, 19, 67, 70
 Pacaritambo, 53, 71, 72, 73, 74,
 82, 83, 84, 121, 124, 125, 130
 Pachacamac, 30, 53, 54, 66, 67,
 70, 106-112
 pachacuti, 65, 70, 119, 124
 Pachacuti Inca Yupanqui, 88,
 89, 91
 panaca, 18, 76
 Paracas, 29
 Pariacaca, 103, 104
 Peru, 9, 10, 15, 21, 22, 23, 25, 26,
 28, 29, 31, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 52, 71, 72, 88, 91, 94,
 98, 101, 106, 110, 112, 115,
 121, 124, 125, 128-131
 Pinahua, 64
 Pizarro, Francisco, 47, 124
 Polo de Ondegardo, Juan, 43,
 44, 48
 Poma de Ayala, Felipe
 Guaman, 37, 47, 59, 66, 68
 Pongmassa, 98
 Puquio, 121, 123, 131
 put, 49, 101, 117, 131
 putperestlik, 49, 101, 117, 131
 Quechua, 4, 11, 37, 38, 43, 45,
 47, 48, 65, 66, 72, 74, 102,
 120, 130
 quipu, 19, 38, 39
 quipucamayoc, 38, 44, 46, 72,
 84, 93, 100
 rahip: Katolik, 47, 49, 101, 112,
 114; İspanyol: 15, 52, 114;
 yerli, 46, 102
 Sarmiento de Gamboa, Pedro,
 44, 72-74, 76-77, 80, 82

savaş, 29, 30
Sinchi Roca, 76, 82, 88, 89
soyağacı, 40
soylu, 18, 47, 76, 82, 95
Sutic Toco, 73
şahin, 30, 106
şeytan, 96
şimşek, 104, 116
Tahuantinsuyu, 9, 11, 16, 55,
57, 58, 63, 100, 126
Tambo Toco, 72-78, 81, 82, 124,
126
Tambochacay, 79
tanrısal, 84, 85
tarım, 29, 67, 105
Taycanamu, 98
tedavi, 114
teslis, 60
Tiahuanaco, 29, 30, 31, 32, 53,
55, 56, 57, 63, 64, 91, 130
Titicaca, 29, 31, 37, 47, 52, 53,
54, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 64,
66, 74, 82, 86, 91, 104, 107,
109, 115, 120, 130
Tocay, 64
tohum, 77, 111
Toledo, Francico de, 44, 45, 72,
124
Topa Yupanqui, 99
tören, 20, 22, 26
tufan, 41, 55, 57, 121
Tupac Amaru, 124
Urpay Huachac, 107
vakanüvis, 52, 59
Valera, Blas, 45
Venüs, 15, 92
Viracocha, 15, 30, 52-55, 57-62,
64, 66, 67, 70, 74, 87-89, 91-
93, 104-109, 130
Wari, 66, 128, ayrıca bkz.
Guari, Huari
yağmur, 10, 11, 98, 103
Yampallec, 96, 98
yanacona, 20
yanardağ, 102
yangın, 61, 104
yaratıcı, 15, 23, 30, 52, 53, 54,
55, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 66,
67, 70, 89, 91, 92, 104, 108,
109, 111, 125, ayrıca bkz.
Viracocha, Pachacamac
yılan, 107
yıldırım, 116
yumurta, 103, 111
Yunga, 33, 103, 109
yüksek kesimler, 18, 74, 103,
108-110, 112, 115, 117